

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΙΔΡΥΤΗΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΟΓΔΟΟΣ
ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1950

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΟΔΟΣ ΤΣΩΡΤΣΙΑ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

Ο ΚΑΡΤΕΣΙΟΣ ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

«Οὐκ ἐμοῦ, ἀλλὰ τοῦ λόγου ἀκούσαντας ὁμολογεῖν σοφὸν ἔστιν πάντα εἶναι.»
ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ

Ἡ «Νέα Ἔστια», σὲ προηγούμενο τεῦχος, ἐώρτασε τὰ τρακόσια χρόνια ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Καρτεσίου μὲ τὸ διεξοδικὸ μελέτημα τοῦ κ. Κ. Δ. Γεωργούλη «Ἡ πνευματικὴ ἐξέλιξη τοῦ Καρτεσίου». Σήμερα δίνουμε ἀκόμη ἓνα κείμενο ὡστε ν' ἀκουσθεῖ καὶ ἡ φωνὴ τῶν νέων μελετητῶν πάνω στὸ μεγάλο αὐτὸ θέμα.

Η «ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ»

Φιλοσοφία, πρωτότυπη φιλοσοφικὴ σκέψη, δὲν ὑπάρχει στὴν Ἑλλάδα. Τοῦτο εἶναι νομίζω κοινὸς τόπος, ἀλλ' εἶναι συνάμα καὶ μιὰ ἀλήθεια ποὺ θάπρεπε συνεχῶς καὶ σὲ ἄλλους τοὺς τόπους νὰ ἐπαναλαμβάνεται, ὡς ὅτου γίνεῖ πιά καὶ κοινὴ συνείδηση. Ἀσφαλῶς ὑπάρχουν καὶ τὰ ἐλαφρυντικά. Ἀπὸ ἓνα νεαρὸ κρατίδιο ποὺ ἔχει ὀλάνοιχτες ἀκόμα τὶς πληγὲς τῶν συνεχῶν πολέμων, διενέξεων, οἰκονομικῶν καταποντισμῶν κι' ἀκόμα, ὅπου τὸ «Κράτος» κι' ἡ «Βία» ἀλυσσόδεσαν ἀπειρες φορές κι' ὄχι μιὰ τὸν Προμηθεά, μπορούμε νὰ περιμένουμε τὴν ἀνθήση ἐκείνη τῶν πολιτισμῶν ποὺ βρίσκονται στὸ ζενίθ τους καὶ ποὺ μόνο αὐτὴ φέρνει τὴν ὑπεύθυνη καλλιέργεια τῆς φιλοσοφίας;

Ὅλοι αὐτοὶ βέβαια εἶναι λόγοι σοβαροὶ καὶ κανένας ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ τοὺς παραβλέψει. Δὲν εἶχαμε μονάχα νὰ δημιουργήσουμε ἓνα Κράτος ἀπὸ τὸ τίποτα σχεδόν· εἶχαμε νὰ δημιουργήσουμε κι' ἓναν πολιτισμὸ ἰσάξιο μ' αὐτοὺς ποὺ ἄλλοτε γνώρισε ὁ τόπος μας κι' ἀντάξιο τῶν σημερινῶν Δυτικῶν, ποὺ, ὅμως, χρειάστηκαν ἑκατονταετηρίδες γιὰ νὰ δημιουργηθοῦν. Χρέος τεράστιο, ποὺ ὅποιος λαὸς κάνει τὴν «ὑβρί» πρὸς τὸ πνεῦμα νὰ μὴν τὸ ἐκπληρώσει, ἀν δὲν ἐξαφανίζεται ἀπὸ τὸ χάρτη, ἐξαφανίζεται ἀπὸ τὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων: πρᾶγμα πολὺ χειρότερο. Καὶ πρέπει νὰ ὁμολογηθεῖ ἀπὸ τὴ σημερινὴ νεότητα, ὅτι μὲ ἀκέραιη εὐθύνη ἀντιμετωπίστηκε μέχρι σήμερα τὸ ζήτημα τοῦτο, τόσο ἀπ' τὶς μεγάλες πνευματικὲς φυσιογνωμίες τοῦ τόπου μας, ὅσο κι' ἀπ' τὸν καθένα ποὺ κάτι μπορούσε νὰ κάνει. Μ' ἓνα «ἀλλά» ὅμως. Τὸ ἀλλά τοῦ ὅτι ἀτυχὴ καὶ περιττὴ ὑπῆρξε ἡ κηδεμονία μας ἀπὸ τὴ Δύση. Καὶ γιὰ νὰ ἐπανέλθουμε στὴ νεοελληνικὴ φιλοσοφία: πῶς θέλουμε νὰ ὑπάρξει μιὰ φιλοσοφία μεταφυτευμένη ἀπὸ τὰ παγω-

μένα βορεινὰ χῶματα; Πῶς θ' ἀνθήσει στὴν Ἑλλάδα ἓνα φυτὸ ποὺ ἔχει τὶς ρίζες του στὸν Ἰσκιό ἐνὸς γοιθικοῦ ναοῦ; Καὶ πῶς, αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ γοιθικὸς ναὸς θὰ μπορέσει ποτέ νὰ σταθεῖ δίπλα στὸν Παρθενῶνα; Εἶναι γεγονός ὅτι οἱ πνευματικοὶ μας πατέρες στὴ Δύση σπούδασαν καὶ χάρη σ' αὐτὴν ἀντρώσαν τὴ σκέψη τους. Καὶ κάτω ἀπ' τὴν ἐπίδραση τῶν γιγάντων τῆς φιλοσοφικῆς σκέψης, καρπῶν, βέβαια, πολλῶν ἑκατονταετηρίδων ὑπεύθυνης ἔρευνας, δὲν μπόρεσαν ἀσφαλῶς νὰ ὀρθώσουν τίποτα τὸ καινούργιο. Εἶναι ἐκτυφλωτικὸ τὸ φῶς ποὺ ρίχνει τὸ ἀνάστημα ἐνὸς Descartes ἢ ἐνὸς Kant· φῶς ποὺ ὄχι ἐμεῖς πλέον, ἀλλ' οὔτε μεγάλοι συμπατριῶτες τους δὲν μπόρεσαν ν' ἀντιμετωπίσουν. Ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία, ὅμως, ἓνα παρὸν στὴ φιλοσοφικὴ σκέψη ὄλων τῶν αἰώνων, παραμελήθηκε. Ἐνας Ἡράκλειτος, ἓνας Πλάτων, ἓνας Ἀριστοτέλης (ὄχι βέβαια ἓνας «Καντιανός» Πλάτων τοῦ Natoorg ἢ ἓνας Δομινικανός Ἀριστοτέλης), εἶναι ἀναστήματα τουλάχιστον ἴσα μὲ τὰ ἀναστήματα τῶν Δυτικῶν. Κι' ἡ παρουσία τους εἶναι ἀναμφισβήτητη στὴ σημερινὴ Ἑλλάδα: στὸν ἴδιο αὐτὸ τόπο ποὺ γεννήθηκαν, μποροῦν καὶ πρέπει νὰ ζήσουν. Φτάνει ν' ἀφήσουμε κατὰ μέρος τὴ—Δυτικὴ κι' αὐτὴ—ιστορικὴ μας μνήμη.

Πολλοὶ θ' ἀντικρούσουν πῶς ἡ φιλοσοφία δὲν ἔχει ὄρια—ὅτι εἶναι καθολικὴ, γιὰ ὅλα τὰ πνεύματα, εἴτε στὴ Δύση εἶναι γεννημένα, εἴτε στὴν Ἑλλάδα. Αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια· ἀλλὰ σὰ δημιούργημα τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, δέχεται τὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη ποὺ δέχεται κι' ὁ ἀνθρώπος. Μὴν ξεχάμε ποιάς ἐποχῆς δημιούργημα ὑπῆρξε ὁ Πλάτων καὶ ποιάς ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία. Καὶ ποιάς ὁ Καρτέσιος

Πάντοτε, ἀντικρούοντας κανεὶς τὴ Δυτικὴ φιλοσοφία, θὰ βρεθεῖ μπροστὰ στὸν ὄρισμό τοῦ Schopenhauer: «φιλοσοφία δὲν

είναι τίποτ' άλλο παρά η έννοιολογική συστηματική διασφάτιση της ούσιας του κόσμου κι' η αποκρυστάλλωσή της σ' αντικειμενικά νοήματα...» κλπ. Κι' όπου θελήσουμε να βρούμε έναν όρισμό της θα διαβάσουμε «φιλοσοφία είναι η έπιστήμη...», «φιλοσοφία είναι καθολική έπιστήμη...» *Ωστε, λοιπόν, αυτό πρέπει να παραδεχτούμε ότι είναι η φιλοσοφία; Έπιστήμη έννοιων και νοημάτων; Δελτιοθήκη όπου βρίσκονται ταξινομημένες οι γνώσεις μας για τον κόσμο;

Σίγουρα ο νέος που θα βρεθεί μπρός σε μια τέτοιου είδους φιλοσοφία θ' απογοητευθεί. Κι' ακόμα περισσότερο θ' απογοητευθεί ο άνθρωπος ο γεννημένος στα Έλληνικά χώματα, αυτός που βλέπει κάπως αλλοιώτικα τον κόσμο—άκριβως όπως τον βλέπει κι' η Έλληνική φιλοσοφία. Σάν ένα θαύμα, ένα «όλον» που κανενός είδους τεμαχισμό έπιστημονικό δεν δέχεται. Γιατί, για τη διάνοια που είπε το «έν τὸ πᾶν», ένας τεμαχισμός, ένας κατασπαράγμός της ούσιας είναι η Δυτική φιλοσοφία. Στην Ελλάδα η Ίδέα γίνηκε Όν. Στη Δύση έννοια, νόημα. Στην Ελλάδα η φιλοσοφία γνήκε βίωμα, μετοχή του ανθρώπου στη δημιουργία και στη γνώση. Στη Δύση, η φιλοσοφία είναι σκέψη, λειτουργία του Λογικού. Το πείραμα κι' η αναλυτική Λογική αντικατέστησαν το Λόγο.

Η Έλληνική φιλοσοφία έχει κάθε δικαίωμα να κρίνει τη Δυτική. Έχει, όμως, και χρέος.

* *

Της Δυτικής φιλοσοφίας αναμφισβήτητος ηγέτης είναι ασφαλώς ο Καρτέσιος, που φέτο γιορτάζονται τα τριακόσια χρόνια από το θάνατό του. Τριακόσια χρόνια δημιουργικής φιλοσοφικής εργασίας, βασισμένης ούσιαστικά πάνω στη μεγάλη επανάσταση που αυτός έφερε! Κάτι τεράστιο δηλαδή, που μόνο αν νοιώσουμε καλά τη μεγαλοφυΐα του, την πανίσχυρη έκρηκτική δύναμη της θά το κατανοήσουμε. Κι' ωστόσο, έρχομαστε όχι βέβαια να κάνουμε κριτική, να υποδηλώσουμε, όμως, τη δυνατότητά της. Σ' αυτό πιά, αφήνουμε ν' απαντήσει ο ίδιος ο Καρτέσιος:

«Δεν θα πω τίποτα για τη φιλοσοφία, εκτός μόνο πως, βλέποντας ότι την καλλιέργησαν τα εξοχότερα πνεύματα που έζησαν από πολλούς αιώνες, και πως δεν υπάρχει ωστόσο ακόμα σ' αυτήν τίποτα που να είναι ασυζήτητο και που να μην είναι επομένως αμφίβολο, δεν είχα αρκετή οίηση ώστε να ελπίζω πως θα συναντούσα εγώ τίποτα καλύτερο από τους άλλους.» (Discours de la Méthode, μετ. Χ. Χρηστίδη, § 12).

Είναι ένα μόνιμο ιστορικό φαινόμενο πιά: κάθε φορά που η ανθρωπότητα θα

φτάσει στο άπροχώρητο ενός κύκλου εξέλιξης, άμέσως θα γεννηθεί η μεγαλοφυΐα εκείνη που θα βάλει τάξη και θ' ανοίξει μια νέα εποχή. Ο Καρτέσιος υπήρξε μια τέτοια μεγαλοφυΐα, που ήρθε να βάλει τάξη στο άπιστευτο χάος που δημιούργησε ο σχολαστικισμός κι' η θεολογία. Η Ιστορία τον ζητούσε: οι σοβαρές πολιτικοκοινωνικές μεταλλαγές, ο θάνατος της φεουδαρχίας, δεν είχαν βρει ακόμα τον πνευματικό τους πατέρα. Οι αιώνες του διαφωτισμού που ακολούθησαν, έπρεπε να έχουν τον ηγέτη τους. Είχαν προηγηθεί λιγάκι ο Κοπέρνικος, ο Γαλιλαίος, ο Βάκων, άλλ' ο άνθρωπος που θάβαζε τελεία και παύλα στους τελευταίους σπασμούς του τέρατος της βαρβαρότητας, ήταν αυτός. Ήδη το πρώτο μεγάλο χτύπημα είχε δοθεί: η Όλλανδία κατόρθωσε ν' αποτινάξει το ζυγό της. Ίερης Έξέτασης κι' έγινε ο τόπος όπου γεννήθηκε ο διαφωτισμός. Σ' αυτήν ο Καρτέσιος έζησε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του και σ' αυτήν έγραψε και σκέφτηκε.

Ο Ρενέ Ντεκάρτ (Καρτέσιος), γιός ενός μικροαριστοκράτη άνωτερου δικαστικού, γεννήθηκε στις 31 Μαρτίου 1596. Η μητέρα του πέθανε λίγο άργότερα κι' έτσι το παιδί μεγάλωσε στα χέρια της γιαγιάς του και της παραμάννας του, που φαίνεται ότι τον πότισαν με όλες τις προλήψεις και το μυστικισμό της θρησκείας τους. Άργότερα, όταν θά προσπαθήσουν να τον προσηλυτίσουν σ' άλλο δόγμα, θ' απαντήσει: «Έχω τη θρησκεία της παραμάννας μου. Πάντα έμεινε καθολικός, όχι γιατί πραγματικά πίστευε στην έκκλησία, αλλά για όλοτελα διαφορετικούς λόγους. Πρώτ' απ' όλα γιατί ως το τέλος του στάθηκε ένας άνθρωπος που δεν ήθελε να ένοχλείται από τίποτα. Κι' η έκκλησία είχε τότε ακόμα αρκετή δύναμη για να καταδικάσει στην άφάνεια ή σε άλλα χειρότερα έναν άνθρωπο. Ο Καρτέσιος ποθούσε την έλευθερία του και δεν ήταν ικανός να ξανοιχτεί σε τέτοιους άγώνες. Και παρ' όλην αυτή την «πολιτική» του κι' όταν πιά είχε γίνει ο μενάλος Καρτέσιος, η έκκλησία τον καταδίωξε άγρια: στην πιο φιλελεύθερη τότε χώρα, την Όλλανδία, έφτασαν ν' απαγορεύσουν τη διδασκαλία των θεωριών του! Αποφάσισε, λοιπόν, να παραμείνει στη θρησκεία της παραμάννας του, όχι για τίποτ' άλλο αλλά για να μείνει ήσυχος. Στον πρώτο κανόνα της «προσωρινής ήθικης του» λέει: «να υπακούω στους νόμους και τα έθιμα του τόπου μου, κρατώντας σταθερά τη θρησκεία στην οποία ο Θεός μου έκανε τη χάρη ν' ανατραφώ απο παιδί...» (Disc. d. I. Meth. § 30). Όταν, όμως, πρόκειται για τις σχέσεις θρησκείας και φιλοσοφίας η θρησκείας κι' έπιστήμης, δε χαρίζει κάστανα, όσο κι' αν ποτέ το ύφος του δεν υπερβαίνει την ειρωνεία: «Σεβόμουν τη θεολογία

μας, καὶ ποθοῦσα, ὅσο κανέννας, νὰ κερδίσω τὸν παράδεισο. Ἐχοντας ὁμῶς μάθει, σαν κάτι τὸ πολὺ σίγουρο, πῶς ὁ δρόμος τοῦ εἶναι εἰς αὐτὸς ἀνοικτός στους ἀμαθέστερους ὅσο καὶ στους πῖό σοφοὺς, καὶ πῶς οἱ «εξ ἀποκαλύψεως» ἀλήθειες, που ὀδηγοῦν στον οὐρανὸ, ξεπερνοῦν τὴ διάνοιά μας, δὲν θα εἶχα τὴν τόλμη νὰ τις ὑποβάλλω στους ἀδύνατους συλλογισμοὺς μου, καὶ πιστεύα πῶς, γιὰ νὰ επιχειρήσει κανέννας νὰ τις εξετάσει καὶ νὰ τὸ κατορθώσει, εἴταν ἀνάγκη νὰ ἔχει κάποιαν ἐξαιρετικὴ βοήθεια ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, καὶ νὰ εἶναι περισσότερο ἀπὸ ἄνθρωπος» (Disc. d. I. Meth. § 11). Ἡ ρήξη τοῦ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ὑπῆρξε τελεοίδικη ἢ δουλεία τῆς φιλοσοφίας στὴ θεολογία. Ἐπρεπε νὰ λείψει. Καὶ τὸ ἔργο αὐτὸ ὁ Καρτέσιος τὸ τελείωσε: τὸ ὄνομά του ἀποτελεῖ γιὰ μᾶς σήμερὰ τὴν ἀπαρχὴ τῆς νέας φιλοσοφικῆς χρονολογίας.

Στὰ δέκα τοῦ χρόνια μῆκε γιὰ σπουδὲς στὸ Ἰησουϊτικὸ κολλέγιο Λά Φλὲς κ' ἔπειτα στὴ νομικὴ σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Πουατιέ. Στὸ διάστημα αὐτὸ τῆς ζωῆς τοῦ ὑπῆρξε ἕνας ἄριστος μαθητὴς — προπάντων καταγινόνταν μὲ τὰ μαθηματικὰ καὶ ἀπὸ τότε εἶχε σημειώσει μεγάλες ἐπιδόσεις — ἀλλὰ ὅπως καὶ ἀπ' τὴ θρησκεία, ἀπογοητεύτηκε. «Ἐχῶ τραφεῖ με τὰ γράμματα ἀπὸ παιδί, καὶ ἐπειδὴ με ἐπειθαν πῶς χάρις σ' αὐτὰ μπορεῖ κανέννας ν' ἀποκτήσει καθαρὴ καὶ σίγουρη γνώση γιὰ τὸ καθεὶ που εἶναι χρήσιμο στὴ ζωὴ, εἶχα υπέρτατο πόθο νὰ τα μάθω. Μόλις ὁμῶς συμπλήρωσα ὅλον αὐτὸ τὸν κύκλο τῶν σπουδῶν, που στο τέλος τοὺς εἶναι συνήθεια νὰ γίνεται κανέννας δεκτὸς στὴ σειρά τῶν σοφῶν, ἀλλάξα ὀλότελα γνώμη. Γιατί βρισκόμουν μπερδεμένος μὲ τόσες ἀμφιβολίες καὶ τόσες πλάνες, που μου φαινόταν πῶς, προσπαθώντας νὰ μορφωθῶ, δὲν εἶχα κερδίσει τίποτα ἄλλο, ἐκτὸς που εἶχα ἀνακαλύψει ὀλοένα περισσότερο τὴν ἀμάθειά μου». (Disc. d. I. Meth. § 6) Οἱ αἰτίες; Γνωστὲς βέβαια. Ὁ Δομινικανὸς Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Αὐγουστινισμὸς τοῦ Πλάτωνα, δὲν μποροῦσαν φυσικὰ νὰ τὸν ἱκανοποιήσουν. Τὸ τρομερὸ ἀνακάτωμα τῶν ἐννοιῶν, τὸ χάος τοῦ ἀλχημιστικοῦ ἐργαστηρίου ὅπου συγχωνεύονταν ἡ ἐπιστῆμη καὶ ἡ φιλοσοφία κάτω ἀπ' τὴς εὐλογίαις τῶν θεολόγων, δὲν ἦταν γιὰ τὸ κατ' ἐξοχὴν μαθηματικὸ αὐτὸ μυαλό. Διπλῆ λοιπὸν ἡ ἀπογοήτευσή του ἀπ' τὴ θρησκεία: μιὰ γιὰ τὴν τυραννίαν τῆς πάνω στους ἀνθρώπους, καὶ ἄλλη μιὰ γιὰ τὴν τυραννίαν τῆς πάνω στὸ πνεῦμα. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἀποφασίζει νὰ ταξιδέψει. «Γιὰ τοῦτο, μόλις ἡ ηλικία μου μοῦ επέτρεψε νὰ χειραφετηθῶ ἀπὸ τοὺς παιδαγωγοὺς μου, παράτησα ὀλότελα τὴ σπουδὴ τῶν γραμμάτων. Καὶ παίρνοντας τὴν ἀπόφαση νὰ μὴν ἀναζητήσω πια ἄλλη ἐπιστῆμη ἐκτὸς ἀπὸ κείνην που θα

μπορούσε νὰ βρεθῆ μέσα μου, ἢ καὶ μέσα στο μεγάλο βιβλίον τοῦ κόσμου, χρησιμοποίησα τὰ ὑπόλοιπα νιάτα μου στο νὰ ταξιδεύω, στο νὰ βλέπω αὐλὲς καὶ στρατοὺς, νὰ συνναστρέφουμαι ἀνθρώπους διαφόρων ιδιοσυγκρασιῶν καὶ καταστάσεων, ν' ἀποκτῶ διάφορες ἐμπειρίες, νὰ δοκιμάζω τὸν εαυτὸ μου στὶς διάφορες συναντήσεις που ἡ τύχη ἔφερνε μπρὸς μου, καὶ παντοῦ νὰ κάνω τέτοιους στοχασμοὺς πάνω στα πράγματα που μου παρουσιάζονταν, ὥστε νὰ μπορῶ κάτι νὰ ωφεληθῶ ἀπ' αὐτὸ» (Disc. d. I. Meth. § 14).

Κατατάσσεται στὰ ὀλλανδικὰ στρατεύματα τοῦ πρίγκηπα Μαυρίκιου τοῦ Νασσάου, καὶ ὕστερα στὰ γερμανικὰ τοῦ Μαξιμιλιανοῦ τῆς Βαυαρίας. Γνωρίζει χῶρες διάφορες καὶ αὐλὲς, ἀσχολεῖται μὲ τὴ Φλαμανδικὴ διάλεκτο καὶ τὴ στρατιωτικὴ ἀρχιτεκτονικὴ (ὄχυράματα κλπ.) καὶ, γενικὰ, περνάει ζωὴ ξέχωρη ἀπὸ φιλοσοφικὲς ἐνασχολήσεις. Αὐτὰ ὡς τὸ 1618, ποῦ γνωρίστηκε μὲ τὸν Μπέεκμαν (Isaac Beeckmann)— ἕναν ἀπ' τοὺς μεγάλους σταθμοὺς τῆς ζωῆς του. Αὐτὸς, τὸν προτρέπει νὰ ξαναγυρίσει στὴν ἐπιστῆμη, καὶ ἰδιαιτέρως στὰ μαθηματικὰ. Συμβουλή ποῦ ὁ Καρτέσιος, σχεδὸν ἀμέσως, ἀκολουθεῖ.

Κι' ἔτσι, τὸ 1619, ἀνακαλύπτει σὲ τρία διαδοχικὰ ὄνειρα, τὶς βάσεις μιᾶς θαυμαστῆς ἐπιστῆμης — «mirabilis scientia fundamenta». Ἡ λανθάνουσα τόσα χρόνια φιλοσοφικὴ ἀγωνία τοῦ, βρίσκει ἐπιτέλους τὸ δρόμο τῆς: ὁ ἴδιος πιστεύει—καὶ ἀσφαλῶς δὲν εἶχε καὶ ἄδικο— ὅτι εἶναι στυλμένος ἀπ' τὴ Θεῖα Πρόνοια γιὰ νὰ πραγματοποιήσει τὴν ἴδρυση μιᾶς καθολικῆς ἐπιστῆμης. Ἡ ἐργασία του πάνω στὴν ἀναλυτικὴ γεωμετρία καὶ τὰ μαθηματικὰ καὶ ἡ ἐπιτυχία ποῦ σημείωσε, τοῦ δείχνει ποῦ πρέπει νὰ στηριχτεῖ ἡ ἐπιστῆμη αὐτή; «Οἱ μακριεὲς ἐκεῖνες ἀλυσσίδες τῶν λόγων, ὅλων ἀπλῶν καὶ εὐκολῶν, που οἱ γεωμέτρεις συνειθίζουν νὰ χρησιμοποιοῦν γιὰ νὰ φτάσουν ὡς στὶς δυσκολότερες ἀποδείξεις τοὺς, μου εἶχαν δώσει τὴν ευκαιρία νὰ φανταστῶ πῶς ὅλα τὰ πράγματα που μποροῦν νὰ γίνουν γνωστὰ στους ἀνθρώπους ἀκολουθοῦν τὸ ἕνα τ' ἄλλο μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, καὶ πῶς—ἀρκεῖ ν' ἀποφεύγει κανέννας νὰ παραδεχτεῖ γιὰ ἀληθινὸ κάτι που δὲν εἶναι, καὶ νὰ κρατεῖ πάντα τὴν τάξιν που πρέπει γιὰ νὰ τὰ συνάγει τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο,— δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχουν πράγματα τόσο ἀπομακρυσμένα που νὰ μὴν τα φτάνει στο τέλος κανέννας, οὔτε καὶ τόσο κρυμμένα που νὰ μὴν τ' ἀνακαλύπτει. Καὶ δὲν κοπίασα πολὺ γιὰ νὰ βρῶ ἀπὸ ποιά εἴταν ἀνάγκη ν' ἀρχίσω, γιατί τὸ εἶξερα ἤδη πῶς ἔπρεπε ν' ἀρχίσω ἀπὸ τὰ πῖό απλά καὶ τὰ πῖό ευκολομάθητα. Καὶ, παίρνοντας ὑπόψιν πῶς, ἀπ' ὅλους που ἀναζητήσαν στα περασμένα τὴν ἀλήθειαν μέσα στὶς ἐπιστῆμες, μόνοι οἱ μαθηματικοὶ μπόρεσαν νὰ βρῶν μερικὲς ἀποδείξεις δη-

λαδή μερικούς λόγους σίγουρους και προφανείς, δεν είχα κυμιάν αμφιβολία πως έπρεπε (κι εγώ ν' αρχίσω) από τα ίδια που είχαν εξετάσει κι αυτοί, μολονότι δεν έλπιζα κυμιάν άλλη χρησιμότητα εκτός που θα συνείθιζαν το πνεύμα μου να τρέφεται με αλήθειες και να μην ικανοποιείται διόλου με ψεύτικους λόγους. Δεν σχεδίασα όμως για τούτο να προσπαθήσω να μάθω όλες αυτές τις χωριστές επιστήμες, που τις αποκαλούν συνήθως μαθηματικές. Και βλέποντας πως, όσο κι αν τ' αντικείμενά τους είναι διαφορετικά, συμφωνούν ωστόσο όλες κατά το ότι δεν εξετάζουν τίποτα άλλο παρά τις διάφορες σχέσεις ή αναλογίες που υπάρχουν σ' αυτά, σκέφτηκα πως είταν καλύτερο να εξετάσω μόνο τις αναλογίες αυτές γενικά, υποθέτοντάς τις μονάχα στα υποκείμενα που θα χρησίμευαν για να μου διευκολύνουν τη γνώση τους και μάλιστα μη περιορίζοντάς τις καθόλου σ' αυτά, σε τρόπο που να μπορέσω να τις εφαρμόσω κατόπι πολύ καλύτερα και σε όσα άλλα υποκείμενα θα ταίριαζαν. Κατόπι, έχοντας προσέξει πως, για να τις γνωρίζω, θα βρισκόμουν στην ανάγκη, κάποτε να τις εξετάζω την καθεμιά χωριστά και κάποτε μονάχα να τις συγκρατώ ή να τις περιλαμβάνω πολλές μαζί, σκέφτηκα πως, για να τις εξετάσω καλύτερα χωριστά, έπρεπε να τις φανταστώ σε γραμμές, επειδή δεν έβρισκα τίποτε το πιο απλό, ούτε που να μπορώ να το παραστήσω στη φαντασία και τις αισθήσεις μου πιο διακριτά. Αλλά για να τις συγκρατήσω ή να τις περιλάβω πολλές μαζί, σκέφτηκα πως έπρεπε να τις παριστάνω με μερικά ψηφία, τα συντομότερα που μπορούσαν να βρεθούν, και πως μ' αυτόν τον τρόπο, θα έπαιρνα ό,τι το καλύτερο είχαν η γεωμετρική ανάλυση κι η άλγεβρα και θα διόρθωνα με τη μια όλα τα ελαττώματα της άλλης» (Disc. d. 1. Meth. § 27).

Ίκανοποιημένος τώρα απ' τη μέθοδό του, αποτραβιέται για να εργαστεί στην Ολλανδία. Το 1633 έτοιμάζεται να δημοσιεύσει το μεγάλο του έργο «Ο κόσμος ή Πραγματεία για το φως». Η καταδίκη, όμως, του Γαλιλαίου, τον απογοητεύει άλλη μία φορά: κι αυτός πάνω στις ίδιες αρχές στηριζόταν. Αποφασίζει να μη γράψει πια τίποτα. Εύτυχως, όμως, για την ανθρωπότητα δεν πραγματοποιεί την απόφασή του. Το 1637 δημοσιεύει το «Λόγο περί της Μεθόδου» μαζί με τις πραγματείες που τον ακολουθούν και, κατόπιν, άλλα έργα. Σιγά-σιγά, γίνεται ο μεγάλος Καρτέσιος, αλλά και πάλι δεν τον αφήνουν ήσυχο: οι θεωρίες του βρίσκουν μεγάλη αντίδραση, τόσο στους εκκλησιαστικούς, όσο και στους πανεπιστημιακούς κύκλους κι οι συκοφαντίες για το άτομό του διαδέχονται ή μία την άλλη. Στο τέλος, αποδέχεται την πρόταση της Βασίλισσας Χρηστίνας της Σουηδίας να ταξιδέψει στη χώρα της, κι' εκεί, κάτω

απ' το άπαισιο κλίμα και τις άπαισιες συνθήκες ζωής που του δημιουργήθηκαν, πεθαίνει. Από τότε πέρασαν τριακόσια χρόνια. Και σ' αυτούς τους τρεις αιώνες φιλοσοφικής σκέψης,—που ύπηρεξαν κι' απ' τους γονιμότερους—οι βάσεις που αυτός έθεσε, δεν πειράχτηκαν ούτε στο ελάχιστο.

Αν αφήσουμε κατά μέρος την οντολογική προσπάθεια του Καρτέσιου,—που βρήκε άλλωστε ευτυχέστερες λύσεις αργότερα,—θα θεωρήσουμε σαν σημαντικότερη προσφορά της διάνοιάς του το ότι *ἀπελευθέρωσε* μία για πάντα τη φιλοσοφία απ' τα δεσμά της θεολογίας. Κι' η λέξη «ἀπελευθέρωσε», ουσιαστικά τίποτα δε λέει. Γιατί δεν ήταν απλώς δούλη της θεολογίας ή φιλοσοφία: δεν ύπηρεχε καν. «Ο,τι παρουσιαζόταν για φιλοσοφία, κυμιά η ελάχιστη σχέση μαζί της δεν είχε. Κι' αυτά ακόμη τα σποραδικά φανερώματα γνήσιων φιλοσόφων καταδιώκονταν άγρια, έτσι που η προσχωρούσαν στους θεολόγους ή παραδινότανε στα χέρια των Ίεροεξεταστών. Ο Καρτέσιος, λοιπόν, μπορεί να θεωρηθεί ένας απ' τους μεγαλύτερους επαναστάτες που γνώρισε το ανθρώπινο πνεύμα. Έχοντας ν' αντιμετωπίσει τις ίδιες αντιξοότητες με τον Τζορντάνο Μπροβνο ή τον Γαλιλαίο, κατόρθωσε όχι μόνο να περισώσει την πνευματική και σωματική άκεραιότητά του, αλλά να δημιουργήσει ουσιαστικά εξ αρχής τη φιλοσοφία. Κι' αυτός είν' ένας λόγος που απαιτούν τεράστια προσοχή τα έργα του: φανερό είναι σε κάθε γραμμή η προσπάθειά του να μη δυσαρεστήσει κανένα, να μην πεί τίποτα αντίθετο με την «έπίσημη» επιστήμη που υιοθετεί ή Εκκλησία, να φανεί σαν ύποστηρικτής των δικαστών του Γαλιλαίου, αν είναι δυνατόν, παρά έχθρός τους! Κι' όμως, αυτό που θέλει να πεί, το λέει. Κι' όχι μόνο το λέει, άλλ' ανατρέπει κι' δλόκληρη την καθιερωμένη τάξη, στήνοντας στη θέση της τη νέα φιλοσοφία του διαφωτισμού, της επιστήμης, του *Όρθου Λόγου*. Γκρεμίζει ένα είδωλο: τη θεολογία. Αλλά, φυσικά άλλωστε και κατά ψυχολογικήν αναγκαιότητα, στήνει ένα άλλο είδωλο: την επιστήμη. Ήταν μοιραίο, μετά τους έξευτελισμούς των άστρολόγων και των άλχημιστών, να γίνει ή τελευταία αυτή ένας νέος Θεός. Έτσι, ή φιλοσοφία μπορεί να βρήκε πάλι το δρόμο της, αλλά δεν έφτασε και στο ύψος που βρισκόταν στην αρχαιότητα. Απελευθερώθηκε από τον ένα αφέντη, για να ύπηρετήσει τον άλλο.

Για να μπορέσει ο Καρτέσιος να στήσει πάλι όρθια τη φιλοσοφία—όπως πίστευε ότι ήταν ο προσρισμός του—έπρεπε να ξεκινήσει απ' την αρχή. Γι' αυτό αποφάσισε ν' άρνηθεί κάθε γνώση που είχε απ' τα πριν, κάθε φιλοσοφική επίτευξη των περασμένων: «... το καλύτερο που είχα να κάμω για όλες τις γνώμες που είχα παραδεχτεί

ως τότε είταν να επιχειρήσω μια και καλή να τις βγάλω από μέσα μου, για να ξαναμπάσω κατόπι ή άλλες καλύτερες, ή και τις ίδιες, αφού τις συναρμόσω με το αλφάδι του λογικού» (Disc. d. I. Meth. § 17). "Έτσι ξεκινώντας, διατυπώνει τούς περίφημους τέσσερις κανόνες του :

«Το πρώτο (παράγγελμα) είταν ποτέ να μην παραδέχουμαι τίποτα για αληθινό, αν δεν το ξέρω ολοφάνερα αληθινό, δηλαδή ν' αποφεύγω προσεκτικά τη βιασύνη και την προκατάληψη, και να μην περιλαμβάνω στις κρίσεις μου τίποτα παραπάνω απ' ό,τι θα παρουσιάζεται στον νοού μου τόσο καθαρά και τόσο διακριτά ώστε να μη μου δίνεται καμιά ευκαιρία ν' αμφιβάλλω γι' αυτό (§ 22).

«Το δεύτερο, να διαιρώ την καθεμιά από τις δυσκολίες που θα εξετάζω σε όσα τεμάχια είναι δυνατόν και χρειάζεται για να τη λύσω καλύτερα (§ 23).

«Το τρίτο, να κατευθύνω τις σκέψεις μου με τάξη, αρχίζοντας από τα πιο απλά κι ευκολομάθητα, για ν' ανέβω σιγά-σιγά, σαν από βαθμίδες, ως στη γνώση των συνθετότερων, και υποθέτοντας πως υπάρχει κάποια τάξη ακόμα κι ανάμεσα σ' εκείνα που δεν προπορεύονται φυσικά το ένα από το άλλο (§ 24).

«Και το τελευταίο, να κάνω παντα απαριθμήσεις τόσο πλήρεις κι ανασκοπήσεις τόσο γενικές, που να είμαι βέβαιος πως δεν παραλείπω τίποτα» (§ 25).

"Έχοντας αυτή τη γερή βάση των κανόνων του ο Καρτέσιος, ξεκίνησε πλέον να βρει την οριστική αφετηρία για την αληθινή γνώση. Απόρριψε κάθε τι που του γεννούσε την παραμικρή αμφιβολία, για να δει ύστερ' απ' αυτό τί θα του έμενε. Μπορούμε—λέει—ν' αμφιβάλλουμε για τὰ πάντα, ακόμη και για τὸ ὅτι ὑπάρχουμε. Δὲν μπορούμε, ὁμῶς, ν' αμφιβάλλουμε καὶ για τὸ ὅτι αμφιβάλλουμε. «Αμέσως ὁμῶς κατόπι πρόσεξα ὅτι ἐνῶ ἐγὼ ἤθελα νὰ σκεπτῶ ἔτσι πως ὅλα εἴταν ψεύτικα, ἔπρεπε αναγκαστικά, ἐγὼ που το σκεπτόμουν, νὰ εἶμαι κάτι. Καὶ παρατηρώντας πως αὐτὴ ἡ ἀλήθεια: σκέπτομαι, ἀρα ὑπάρχω...» (Disc. d. I. Meth. § 36).

Σ' αὐτὸ τὸ συμπέρασμα καταλήγει ὁ Καρτέσιος, συμπέρασμα μιᾶς *a priori* θεθείσης μεθοδικῆς. Ἀλλὰ κι' αὐτὸ τὸ συμπέρασμα ἂν πάρουμε σὰν ἀφετηρία για νὰ βρούμε τὴ μεθοδική μας, πάλι στὰ ἴδια θὰ καταλήξουμε. Τὸ ποῖα εἶναι ἡ συνέχεια τῶν μεταφυσικῶν λογισμῶν τοῦ Καρτέσιου μετὰ τὴ βάση τοῦ *je pense, donc je suis*, δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει αὐτὴ τὴ στιγμή. Ἐκείνο πού ἔχει σημασία, εἶναι ὅτι αὐτὸ κυριάρχησε σ' ὀλόκληρη τὴ φιλοσοφία τριῶν αἰῶνων, ἀνατρέποντας ἀκόμα καὶ τὶς βάσεις τῆς ἀρχαίας.

Ἐφ' ὅσον, λοιπόν, ἡ ὑπαρξή μας στηρί-

ζεται για τὸν Καρτέσιο στὸ «νοεῖν», φανερό εἶναι ὅτι αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν οὐσία της. Για νὰ ὑπάρχω, ἀπὸ τίποτα τὸ ὑλικὸ δὲν ἔχω ἀνάγκη. Δὲν εἶμαι οὔτε κἂν μιὰ ἐνότητα «νοεῖν» καὶ «εἶναι», ἀλλὰ μιὰ καὶ μοναχὴ διάσταση τοῦ «νοεῖν». Ἐτσι, ὁ ὀρθὸς λόγος ἀποχτᾶ ἕνα ἀναμφισβήτητο κῦρος κι' ἡ συνέχεια τῶν φιλοσοφικῶν στοχασμῶν μου στηρίζεται ἀποκλειστικά πάνω στὴν ἐπιστήμη πού κατ' ἐξοχὴν αὐτὸς μᾶς προσφέρει: τὴ γεωμετρία. Ὅπως αὐτὴ δηλαδὴ παράγει τὶς ἀλήθειες ἀπὸ βέβαιες κι' ἀσφαλεῖς ἀλήθειες, ἔτσι κι' ὁ ὀρθὸς λόγος μπορεῖ νὰ φτάσει σ' αὐτές, ἀκολουθώντας τὴν ἀναλυτικὴν γεωμετρικὴ μέθοδο, πού ἱδρυτῆς της εἶναι ὁ Καρτέσιος. (Βλ. τὴν § 27 πού παραθέσαμε πιὸ πρὶν).

Κι' αὐτὸ εἶναι τὸ σημεῖο ἀπ' ὅπου ἀρχίζει ἡ καταθλιπτικὴ ἐπιρροή τῆς ἐπιστήμης πάνω στὴ φιλοσοφία. Ἡ φιλοσοφία, βέβαια, δὲν γίνεται ἐπιστήμη, ὅπως ἄλλοτε θεολογία. Τὸ «δέον» τῆς μιᾶς εἶναι ἀδύνατον ν' ἀντικατασταθεῖ ἀπ' τὸ «εἶναι» τῆς ἄλλης. Ἡ φιλοσοφία—αὐτὸ ἔγινε σχεδόν σ' ὄλους καταληπτὸ—διατήρησε ἀπὸ τότε μιὰν αὐτοτέλεια, τὸ δικαίωμα για τὴν καθολικὴ θέαση τοῦ σύμπαντος, τὸ δικαίωμα (ὡς ἕνα σημεῖο) για τὴν ἀξιολόγηση τῶν μορφῶν τῆς ἀνθρώπινης πράξης. Ἡ ἐπιστήμη πάντοτε τῆς προσέφερε τὴ λεπτομέρεια, ἀκριβῶς ὅπως τὸ πείραμα προσφέρει στὴ θεωρία. Τὰ συμπεράσματα τῆς ἐπιστήμης χρησιμοποιοῦσε σημαντικὰ ἡ φιλοσοφία καὶ τὰ χρησιμοποιεῖ, ἀλλοιῶς θᾶταν τουλάχιστον ἀνεύθυνα. Παρ' ὅλ' αὐτὸ, κατὰ κάποιον τρόπο ἐπεβλήθη στὴ φιλοσοφία, τὴν ἔκανε ἀνίσχυρη. Γιατί, πῶς ἀλλοιῶς θᾶπρεπε νὰ τὴν χαρακτηρίσουμε, γνωρίζοντας ὅτι οὔτε στὸ ἐλάχιστο δὲν μπόρεσε νὰ χαλιναγωγῆσει τὴν ἐπιστήμη στὸν κατήφορο πού πήρε αὐτὴ; Δὲν θᾶ πέφταμε διόλου ἐξω ἂν λέγαμε ὅτι στὸν κυριώτερο τομέα της—τὸ «δέον»—ἡ φιλοσοφία λιποτάκτησε. Δημιουργήθηκε ἕνας ἀπαίσιος μηχανικὸς πολιτισμὸς—τί ἔκανε ἡ φιλοσοφία; Ὁ ἄνθρωπος μεταβλήθηκε σὲ ρομπότ—τί ἔκανε ἡ φιλοσοφία; Τὰ καταστροφικὰ μέσα πού δημιουργήθηκαν ξεπέρασαν κι' αὐτὴ τὴ δύναμη τῶν φυσικῶν καταστροφῶν—τί ἔκανε ἡ φιλοσοφία; Τὰ ἀνθρώπινα ἰδανικὰ ἔγιναν ὄργανα οικονομικῶν ὀργανισμῶν—τί ἔκανε ἡ φιλοσοφία; Ἡ ἠθικὴ συνείδηση ἐξαφανίστηκε, ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ ἔχασε κάθε ἀξία, ἡ γνώση διασπάστηκε σὲ ἀπειροὺς «τομεῖς». Τὸ θαῦμα ἔγινε μηχανή. Τί ἔκανε ἡ φιλοσοφία;

Για ὅποιον δὲν ξεγελιέται ἀπ' τὰ σύγχρονα φιλολογικὰ ἢ ἐπιστημονικὰ φανερῶματά της, τὸ πρᾶγμα εἶναι φανερό: ἡ φιλοσοφία δὲν ἔκανε τίποτα γιατί δὲν μπορούσε νὰ κάνει καὶ δὲν μπορούσε νὰ κάνει γιατί ἀπ' τὸν καιρὸ τοῦ Καρτέσιου χρησιμοποιοῦσε τὴν ἴδια μέθοδο μετὰ τὴν ἐπιστήμη. Ἡ φιλοσοφία δὲν ἦταν αὐτόνομη πιά. Ἡ ἀ-

ναλυτικὴ τοῦ Καρτέσιου τεμάχισε ἓνα ζωντανὸ ὄργανισμό μετὰ τὸ ψύχραιμο νυστέρι τοῦ χειρουργοῦ καὶ θέλησε ἔπειτα νὰ μᾶς πείσει ὅτι αὐτὸς εἶναι ἡ ζωὴ. Γνωρίσαμε—πιθανόν—τοὺς ἀπειρους κόσμους, ἀλλὰ χάσαμε ἀπ' τὰ μάτια μας τὸ Σύμπαν.

Κι' ἔτσι, φτάσαμε στὸ σημεῖο νὰ καταστήσουμε τὴ φιλοσοφία μιὰ «καθολικὴ ἐπιστήμη», ποὺ μετὰ τὰ δεδομένα τῆς τελευταίας αὐτῆς ἐργάζεται καὶ τὴ μεθοδικὴ τῆς ἀκολουθεῖ. Τὸ πρόβλημα, γι' ἄλλη μιὰ φορά ἐτέθη ἀνάποδα: νοῶ, ἄρα ὑπάρχω. Ἀλλ' ἡ νόηση αὐτῆ, ποὺ γιὰ τὸν Καρτέσιο εἶναι τὸ ἄπαντο τῆς μετοχῆς μας ἐπὶ τὴν οὐσία, εἶναι ἀναμφισβήτητο ὅτι προϋποθέτει τὴν ὑπαρξή. Ὁ ἄνθρωπος ἔμαθε νὰ μετράει πάνω στὰ δέκα δάχτυλα τῶν χερῶν του κι' ἔτσι γεννήθηκαν τὰ μαθηματικά: ἀκόμη καὶ σήμερα, πρωτόγονοι λαοὶ δηλώνουν τὴ δεκάδα μετὰ τὶς λέξεις «δυὸ χέρια». Ἀλλὰ κι' ἡ γεωμετρία, τὸ ἴδιον ξεκίνησε ἀπ' τὶς πρακτικὲς ἀνάγκες τῶν Αἰγυπτίων: ἂν οἱ «ἀρπεδονάπτες» (σχοινομέτρες) δὲν ἦταν ἀναγκαῖοι στὸν ἀρχαῖον αὐτὸν τόπο—γιὰ νὰ καταμετροῦν τὰ χωράφια ποὺ κάθε χρόνο ἔλλαζαν μορφή μετὰ τὶς πλημμύρες τοῦ Νείλου—εἶναι ἀμφίβολη ἡ ὑπόστασίς της σὰ θεωρητικῆς ἐπιστήμης. Φυσικά, δὲν εἶναι ἐδῶ ὁ χώρος ποὺ μπορεῖ νὰ συζητηθεῖ ἓνα πρόβλημα σὰν κι' αὐτὸ τοῦ «νοεῖν» καὶ τοῦ «εἶναι». Μιλᾶμε ἀπλᾶ καὶ μόνο γιὰ τὴν προτεραιότητα, ποὺ ἔδωσε στὸ ἓνα ὁ Καρτέσιος, ἀγνοώντας τελείως τὸ ἄλλο: θέση ἀπόλυτα ἀπαράδεκτη ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ σκέψη. Σ' αὐτὴν, ἡ ἔννοια ὑπαρξὴ περικλείνει μέσα της ὅλες τὶς δυνατότητες γιὰ τὴ γνώση, δυνατότητες, ὅμως, ποὺ δὲν στηρίζονται ἀποκλειστικά πάνω στὸ νοεῖν, ἀλλὰ ἐπὶ τὴν ἴδια τὴ μετοχὴ τῆς ὑπόστασός μας ἐπὶ τὴν

οὐσία: ὁ Λόγος π. χ. τοῦ Ἡράκλειτου εἶναι ἡ ἴδια ἡ κοσμικὴ ἀλλὰ καὶ ἀτομικὴ ψυχὴ—φωτιά, κι' οἱ Ἰδέες τοῦ Πλάτωνα εἶναι ὄντα. Ἡ φιλοσοφία εἶναι βίωμα. Κι' ἄς μὴν ξεχνᾶμε ὅτι ἡ λέξις «σοφός» σημαίνει: ὁ ἄνθρωπος μετὰ τὴν πλούσια βιοτικὴ πείρα.

Αὐτὸ εἶναι τὸ μεγάλο βάραθρο ποὺ χωρίζει τὴν Ἑλληνικὴ ἀπ' τὴ Δυτικὴ σκέψη, ὅπως διαμορφώθηκε αὐτὴ ἀπ' τὸν Καρτέσιο. Γιὰ τὸν Ἕλληνα ἡ Φύσις εἶναι ἓνα θαῦμα, ἓνας ζωντανὸς ὄργανισμός ποὺ μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀντικείμενο γνώσης γιὰτὶ ἐμεῖς οἱ ἴδιοι μετέχουμε ἐπὶ τὴ λειτουργία του, εἴμαστε κι' ἐμεῖς ἓνα ἀνεπανάληπτο θαῦμα. Γιὰ τὸν Καρτέσιο καὶ τὴν «ἀναλυτικὴ» του, ἡ Φύσις δὲν εἶναι παρὰ ἓνας μεγάλος μηχανισμός. Ὅλα τὰ φαινόμενά της εἶναι φαινόμενα κίνησης: καὶ τὰ ὀργανικὰ σώματα δὲν εἶναι παρὰ ἀπλῆς μηχανές. Μετὰ κάποια, μόνο, μικρὴ παραχώρηση: στὸ σῶμα-μηχανὴ τοῦ ἀνθρώπου προστίθεται κι' ἡ ἀθάνατη ψυχὴ. Πλήρης ὁ τεμαχισμός τῆς οὐσίας δηλαδὴ. Ἀπ' τὴ μιὰ τὸ «νοεῖν»—ἀπ' τὴν ἄλλη τὸ «εἶναι». Ἀπὸ δῶ ἡ «οὐσία»—ἀπὸ κεῖ ἡ ὑπαρξή. Ἡ οὐσία; διαμοιράζεται σὲ «τρόπους» καὶ «κατηγορήματα», σὲ «ὑλὴ» καὶ «πνεῦμα». Ἡ γνώση; γίνεται ideas innatas, adventitias, ideas a me ipso factas. Τὸ Σύμπαν; μηχανή!

Ἔστω ἔπειτ' ἀπὸ τριακόσια χρόνια, εἶναι καιρὸς νὰ σκεφτοῦμε αὐτὴ τὴν καταπληκτικὴ ἠγεσία τῆς Καρτεσιανῆς μεγαλοφυΐας. Γιὰτὶ τὸ Σύμπαν κινδυνεύει πραγματικὰ νὰ γίνῃ μηχανή. Κι' ὅταν θ' ἀρχίσουν νὰ κυκλοφοροῦν στὸν κόσμον ρομπὸτ μετὰ ἠλεκτρονικὸ ἐγκέφαλο, θὰ εἶναι πολὺ ἀργά, ὄχι μόνο γιὰ τὴ φιλοσοφία, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ὑπόστασι πιά.

Ν. Α. ΙΓΓΛΕΣΗΣ

